ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 103, Nisan 2020, s. 298-308

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.41>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
2.02.2020

Yayımlanma Tarihi / The Publication Date
29.04.2020

Doç. Dr. Mohammed Ali SHAREEF

Kerkük Üniversitesi, Eski Türk Edebiyatı /Belagat
mserif72@uokirkuk.edu.iq

Serdar DAYAN

İnternational Burch University, Klasik Türk Edebiyatı, Doktora Öğrencisi
serdar19801990@gmail.com

MÜSTAKİMZÂDE SÜLEYMAN SAADEDDİN EFENDİ’NİN ŞERH YÖNTEMİ

Öz

Bu çalışma, Müstakimzâde’nin *Şerh-i Divân-ı Ali el-Murtazâ* (Kerramallâhü Vec-hehü) eseri ele alınarak yapılmıştır. İslam âleminde önemli bir yeri olan Hz. Ali’nin şiirleri de İslam coğrafyasında önem taşımaktadır. Müellifler, önemli gördükleri yerli ve yabancı eserlere şerhler yazarak herkesin anlayacağı bir hale getirmeyi amaçlamışlardır. Müellifimiz Hz. Ali divanını okuyucular tarafından iyi anlaşıl-sın diye birçok teknik kullanmıştır. İlmi geniş biri olan Müstakimzâde, Kur’ân-ı Ke-rîm, Hadis ve dini kitapların yanında Türkçe, Arapça ve Farsça birçok eserden kaynak göstermiştir. Şerhinde bu üç dilin edebiyatına ve kültürüne dair unsurları kullandığı gibi bu dillerin bazı filolojik bilgilerini de vermiştir. Biz de böyle nadide bir eserde kullanılan şerh yöntemini inceleyerek Müstakimzâde’nin edebiyatımıza kazandırdığı bu eseri gözler önüne koymayı ve Müstakimzâde’nin ilmi bilgisine dikkat çekmeği hedefliyoruz.

Anahtar kelimeler: Şerh, Şerh-i Divân-ı Ali el-Murtazâ, Müstakimzâde, Hz. Ali

THE COMMENTARY METHOD OF MÜSTAKİMZÂDE SÜLEYMAN SÂDEDDİN EFENDİ

Abstract

This study was carried out based on the work of Müstakimzâde '*Şerh-i Divân-ı Ali el-Murtazâ*'. Having an important place in the Islamic world, Hz. Ali's poems also have a very important place in the Islamic world. Our author used many different techniques to make the readers understand divan of Hz Ali well. Having a broad knowledge, Mustakimzade used sources also from Turkish, Arabic and Persian books besides Qur'an, Hadith and other religious books. In his commentary he used elements of the literature and culture of these three languages as well as some philological information of these languages. We also aim to reveal this unique/rare work by examining the method of commentary that Müstakimzade has brought to our literature and to draw attention to the richness of the scientific knowledge of Müstakimzâde.

Keywords: Commentary, Şerh -i Divân-ı Ali el-Murtazâ, Müstakimzade, Hz. Ali

Giriş

Şerh, edebi manada bir eserin anlaşılmayan kısımlarını kendi dilinde veya başka bir dilde daha iyi anlaşılabilir diye yapılan açıklamalı ve izahlı çalışmalara denilmiştir (SÂMÎ, 1899).

Kur'an-ı Kerim yazmalarında Arapça'da olmayan hareketler eklenmiştir. Harekeleme işi Kur'an-ı Kerim'in yanlış okunmasının ve yanlış anlaşılmasının önüne geçilmesi amacıyla yapılmış bir çalışmadır (ARSLAN, 1996). Kur'an-ı Kerim'in başka dillere tercümesinin yanında daha iyi anlaşılması için de hem Arapça hem de diğer dillerde Tefsirler yazılmıştır. Kur'an-ı Kerim için yapılan tercüme ve tefsir çalışmaları, şerh şeklini alarak dini diğer kaynaklar ve ilmi eserler için yapılmaya başlanılmıştır (UZUNÇARŞILI, 1988).

Yüzyıllar önceki eserleri şimdi anlayabiliyorsak bunda şerhlerin önemi büyüktür. Çünkü şerhler o devirlerin bir aynası görevi görüp o zamandaki kültür anlayışını yansıtmaları münasebetiyle eserleri günümüzde de anlamamıza yardımcı olmuşlardır. Dini eserler olsun edebi eserler olsun bilgi ve mana yoğunluklarından dolayı verilen mesajı anlamak zordur. Burada şerhler devreye girerek zor ve anlaşılır metin ve konuları daha geniş insan kitlelerinin anlamasını sağlayacak seviyeye getirmişlerdir. Şerhler, dini bilgiye sahip olmayan birinin, dini bir konuyu anlamasını sağlamasının yanında bir şiirde geçen bir olayın tarihi bilgilerle şerh ederek şiirin daha iyi anlamasını sağlamışlardır. Müellif ve okuyucu veya alıcı arasında aracı görevi görmüşler diyebiliriz.

Edebiyatımızda Şerh Geleneği

Edebiyatımızda şerhler, genellikle Türkçe, Arapça ve çoğunlukla Farsça eserler üzerinde olmuştur. Şerh geleneğimizin önde gelen bazı isimleri, Muslihuddin Mustafa Sürûrî, Mustafa Şem'î Efendi, Sûdî Bosnevî, İsmail Hakkı Bursevî, Abdullah Salâhî Uşşâkî, Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi, İsmail Ankaravî, Sarı Abdullah Efendi ve Abdullah Bosnevî'dir. (CEYLAN, Tasavvufi Şiir Şerhleri, 2000).

Hadis, fıkıh, kelâm, sarf, nahiv felsefe, mantık, astronomi, tıp, lügat, divanlar ve dualar gibi birçok alanda şerhler yazılmıştır. Genel itibarıyla şerhlerin büyük bir kısmı dinî ve tasavvufî konularında yapılmıştır (ÖZTAHTALI , 2011). Şerhler, edebiyatımızda 16. Yüzyılda yaygınlaşsa da daha öncesinde yapılan çalışmalar mevcuttur (YAZAR, 2011).

Araştırmacıların elinde bulunan kaynakların ışığında şiirleri şerh edilen ilk Anadolu şairi Yunus Emre'dir. Şehzâde Muhyiddin Mehmed Efendi tarafından ünlü “çaktım erik dalına” diye başlayan şathiyesi şerh edilmiştir (CEYLAN, Şerh, 2020).

Müstakimzâde Hakkında Kısa Bilgi

1718 yılında İstanbul'da Hırka-i Şerif Camii yakınında bulunan Kaba Kulak Muhtesip İskender Mahallesinde doğmuştur. Babasının adı Hacı Muhammed, dedesinin adı Muhammed Müstakim'dir. Müstakimzâde lakabı dedesinden dolayı kullanılmıştır (YILMAZ A. , 2020).

İlimler uğraşan bir aileden geldiği için eğitimine müderris olan babasının yanında başlar. Daha sonra önde gelen hocaların yanında eğitim almaya başlar. Arapça ve Farsça'yı da öğrenir. Arapça ve Farsça eserler vermiştir. Bu dillere hâkim olduğu gibi edebiyatlarına da hâkimdi. Eserlerinde de bu hâkimiyetini göstermiştir. Önemli şahsiyetlerin eserlerini okuyarak kendini geliştirmiştir. İlimle uğraşan bir aileden gelmesi münasebetiyle ilme alakalı olan Müstakimzâde elinden geldiğince değişik ilimler öğrenmiş ve daha sonra da bu ilimler ile alakalı eserler ortaya koymuştur. Müstakimzâde hattatlık derslerini alarak hattatlığı da öğrenmiştir (DİCLEHAN, 2015).

Yetmiş yıllık ilimle dolu bir ömür süren Müstakimzâde 12 Haziran 1788 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Vasiyet ettiği gibi kabri, hocası Mehmet Emin Tokadî'nin kabrinin ayakucundadır (TAHİR, 1975).

Ahmet YILMAZ, doktora tezinde Müstakimzâde'ye ait 120 eseri olduğunu belirtmiştir (YILMAZ A. , 1991).

Bazı Eserleri

1. Mecelletü'n-Nisâb
2. Devhatü'l-Meşâyih
3. Tuhfe-i Hattâtîn
4. Zeyl-i Hamîletü'l-Küberâ
5. Kitâbü'l-Menâkıb
6. Terceme-i Mektûbât-ı Kudsiyye
7. Risâle-i Tâciyye
8. Tuhfetü'l-Merâm
9. Risâle-i Melâmiyye-i Şüttâriyye
10. Akîdetü's-Sûfiyye
11. Hulâsatü'l-Hediyye
12. Âsârü 'Adîde
13. El-Âsârü'l-Ehab li-Meyli Hubbi'l-Arab
14. Hüccetü'l-Hattî'l-Hasen
15. Turarü's-Selâm li-Ahrâri'l-İslâm
16. Şerefü'l-'Akide
17. Tahkiku's-Salavât
18. Es-Salavâtü's-Şerîfe

19. Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha
20. Şerh-i Evrâd-i Kâdirî
21. Terceme-i Kânûnü'l-Edeb
22. Şerh-i Dîvân-ı 'Alî
23. Durûb-ı Emsâl
24. El-Istîlâhâtü's-Şi'riyye

Şerh-i Divân-ı Ali el-Murtazâ (Kerramallâhü Vechehü)

Müstakimzâde, kitabın sonunda 1772 yılında bitirdiğini yazmıştır. Kitabın sonunda, kitabın Bulak matbaasında (Kahire) 1839 yılında basıldığı yazılmıştır. Eserin şerh kısmı 596 sayfadır. Eserin başında, dönemin önemli bazı şahsiyetlerinin takdir yazıları konulmuştur. Yazıların bir kısmı Osmanlıca bir kısmı da Arapça yazılmıştır. Eseri niçin yazdığı ve kimlerin teşvikiyle yazdığını kitabın başında açıklamıştır. Müstakimzâde, eserini yazarken Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin tercümesinden yararlanmış ama onun eserinden daha geniş bir çalışma yapmış. Arapça ve Farsça eserleri de incelemiştir. Şerif Murtaza'nın derleyip düzenlediği Arapça Hz. Ali Divanı'nı temel almıştır. Kadı Mir Hüseyin Meybedî'nin Farsça eserinden çokça yararlanmış olduğu şerhinde ona atıfta bulunmasından açıkça belli oluyor. Müstakimzâde, Hz. Ali divanının nüshaları arasındaki farklılıklarına şerhinde değiniyor. Nüsha farklılığı olan kısımları belirtiyor.

Müstakimzâde, dua ile başlayıp dua ile bitiriyor. Kitabın son kısımlarında şiirin, İslam'da önemi üzerine duruyor. Çoğu sahabenin şiir söylediğini belirtmiştir. Peygamberimizin bazı şairler için dua veya övücü sözler söylediğini Hadisler ile belirtmiştir. Hz. Âdem'in ilk şiir söyleyen kişi olduğunu ve “*Mergiyye-i Hâbîlî*” şiirini, kimisine göre Arapça kimisine göre de Süryanice söylediğini yazmıştır. Araplarda ve İslam'da şiirin önemini anlatarak, mukaddimesinde divanın Hz. Ali'ye ait olmadığı hakkındaki söylentilerin yersiz olduğunu ve şiirlerin Hz. Ali'ye ait olduğunu iddiasını güçlendirmiştir (SADEDDİN, 1839).

Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi'nin bu eseri Şakir DİCLEHAN tarafında “*Hazret-i Ali Divanı*” adı ile sadeleştirilmiştir. Bu çalışmada, Arapça beyitler ile Osmanlıca manzum açıklamaları olduğu gibi verilmiş. Bazı kısımlar da verilmeyip atlanmıştır. Şerhin bazı açıklama kısımları özet olarak geçilmiş ama büyük bir kısmı verilmemiştir. Daha sonra beyitler günümüz Türkçesine düzyazı olarak aktarılmış. Bu eserin ilk baskısı, Kaktüs Yayınları tarafından 2010 yılında İstanbul'da basılmıştır. İkinci baskısı ise Derin Yayınları tarafından İstanbul'da bastırılmıştır. İlk baskısından daha geniş ve daha düzenli bir çalışma yapılmış. İçindeki kısımlar ile dizin kısımları da bulunmaktadır. Kitabın başında kitapta ki yenilikler ile alakalı bir yazı ve Şakir DİCLEHAN'ın önsöz yazısı bulunmaktadır. Divana geçmeden önce “*Hz. Ali'nin hayatı*”, “*Hz. Ali Divanı ve Açıklaması Üzerine*”, “*Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi*” ve “*Hz. Ali'nin Hayatı ile İlgili Çalışmalar*” başlıkları adı altında ki kısımlar verilmiştir.

Yöntem

Araştırmanın yöntemi

Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi'nin Hz. Ali Divanı eseri üzerine çalışmamızı yaptık. Müellifin şerh ederken kullanmış olduğu teknik ve yöntemleri açısından inceledik. Eserinde kullanmış olduğu şerh yöntemini dilbilgisi, anlam, anlatım ve faydalanmış olduğu kaynaklar açısından ele aldık.

Araştırmanın Evren ve Örnekleri

Eserin, harf transkripsiyonu yapılarak çalışmaya başlandı. Arapça ve Farsça kullanmış olduğu kelime, sözler ve şiirlerin de aynı şekilde transkripsiyonları yapıldı. Yukarıda belirttiğimiz yönleri ile eserde izlenilen yol ve kullanılan kaynaklar tespit edilip kayıt altına alındı. Kayıt altına alınan bilgiler daha iyi anlaşılması için kısımlara bölündü.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Tarihi, dini, sosyolojik gibi konuları eserinde işlemiş olan müellif, bu tip bilgileri el aldığı ve sunduğu bölümleri belirledik. Dilbilgisi ve anlam açısından kelimeleri değerlendirmiş olmasına binaen kelimeleri iki açıdan kullanmasını ele aldık. Türkçe, Arapça ve Farsça atasözleri ile özdeyişleri kullanmanın yanında bu üç dilin edebiyatından ve edebiyatının önde gelenlerinden faydalanmış olduğunu gördük. Bu dillerden faydalanmış olduğu kısımları ele alıp analiz ettik. Zamanın önde gelen şârihleri gibi Müstakimzâde'nin de derin dini bilgisine bağlı olarak Kur'an-ı Kerim ve Hadis gibi dini kaynaklardan fazlasıyla yararlanmıştı.

Bulgular ve yorumlar

Müstakimzâde, eserin başında Revî harfleriyle dizmiş olduğu divanın kafiye fihristini vermiş. Mukaddimeden sonra divan şerhine başlamıştır. Şerh ederken aşağıdaki maddeler hatındaki teknikleri kullanmıştır.

1. İlk beytin Arapçasını vermiştir. Daha sonra şerh yapmaya başlamıştır.

“Bekeytü ‘alā şebābın kad tevellā

Feyā leyte ‘ş-şebābe lenā ya ‘ūdu” (s.184¹)

“İzā künte zā ‘ilmin ve lem tekü ‘ākilen

Fe ente ke zī na ‘lin ve leyse lehü riclū” (s. 411)

2. Dilbilgisi bakımından

a. Bazı beyitlerde dil kullanımı bakımında bilgiler verir. Bazı kelimelerin de i‘rabını belirtmiştir. Kelimenin doğru okunması ve doğru anlaşılması için bilgiler verilmiştir.

“(Leyte) Temennā içündür. Maḥālde daḥī müsta ‘meldir.” (s. 148)

“(Hemze) Harf-ı nidādır. (‘ayneyn) münāda-yı muzāfıdır. Yā-ı mütekellime izāfetle nūn sākıt olub iki taḥtiyye idgāmıyla fevkine şedde virildi. (Cudā) Cūd mādidesinden cud emriniñ teşniyesidir. İctimā ‘sākinen ile sākıt olan vāv-ı sākin mevcūdün bi’l-iḳtiżā-i taḥrīkiyle ‘avdet eylemiştir.” (s. 439)

“(Enviḳ) Fethle ḳartal” (s. 378)

“(Āsād) Medde ile esediñ cem ‘idir (s. 465)

“(Melik) Fethle pādişāhdır” (s. 377)

“(Ḥavvār) Feth ü şedd ile za ‘if ve gevşek” (s. 194)

“s.” Sayfa, “184” Şerh-i Divān-ı Ali el-Murtazā’ eserindeki yerini gösteriyor.

b. Çoğulu verilen bir kelimenin tekil hali verilerek açıklanmıştır.

(Leyālī) Cem'dir. Müfredi "leyl" (s.78)

(Evhām) "Vehm"iñ cem'idir. (s. 365)

(Küffār) "Kāfir"iñ cem'idir. (s. 205)

c. Türkçe'de kullanılan aynı vezinde bir kelime verilerek doğru okunması amaçlanmıştır.

"(Cimāl) Kitāb vezninde cemeliñ cem'idir." (s. 374)

"(Teleşsem) Tekellem vezninde yaşmaklandı demek." (s. 379)

"(Keyyis) Meyyit vezninde 'ākıl ma'nāsına." (s. 323)

"(Mükeyyis) Vezn üma'nāda müdebbir ya'nī tedbīr şāhibi ve zarīf." (s. 322)

3. Tercüme ve Mana Bakımından

a. Bazı kelimelerin manaları verilmiştir.

"(Şebāb) Gençlik, yigitlik ki, hadāsetdir. Ve şāhibine şāb dinür ki, otuz yaşına dekdir didiler." (s.184)

"(Arḍ) Yerdir. Zemīn ma'nāsındır." (s. 336)

"(Su'āl) Su'āl ve arzū ki, Türkçe'de istek." (s. 341)

"(Fākka) Şiddet-i fakrdır." (s. 341)

"(Ḍayf) Konuk, misafir dinür. Mehmān gibi." (s. 355)

b. Beytin manasını verme şekilleri

Her beytin sonunda manzum tercümesini veren Müstakimzāde, çoğu zamanda nesir şeklinde beyitlerin manasını vermiştir. "ma'nā-yı beyt, meāl-i şī'r, hūlāsa, mūlahḥaş, mefhūm-ı şī'r" gibi tabirleri kullanarak açıklamaya başlamıştır.

"(Ma'nā-yı beyt) Geçen gençlik vakti fikir idüb ağladım. Kāşki ol gençlik yine bizim vü-cūdumuza 'avdet eylese." (s.184)

"(Beyitleriñ hūlāşası) Eger sizler faḥr ü meyāhat idüb bizlerden şehīd ve defīn-i ḥāk olanlarıñ hakkında ey mechūli'n-neseb ve ma'lūli'l-ḥasebler nā-sezā söz söyleseñiz ol faḥriyye bey-hūdedir." (s. 206)

"(Ma'nā) Anlar fī'l-aşl beni kähreden serfirāz-ı akrān ü ekrem-i iḥvān ü meyān-ı 'Arab'da celīliş-şān ve ḥayāt-ı dünyāniñ zīneti olan māl ve evlād ile maḥsūd-ı digerān idiler. Ya'nī böyle olduklarına mağrūr olub dīn-i ḥākka ser-fürüden 'ār ü küfr ü şerīki şirk şī'ār eylediler." (s. 208)

"(Meāl-i şī'r) Ehl-i İslāmıñ şühedāsı kefereniñ maktūlleri gibi degillerdir. 'Adl Laṭīf Ta'ālā anları düzaḥa idḥāl ider ki, olcaḥimiñ ebvāb-ı seb'asinde müvekkel pās-bānlar vardır dimek ola" (s. 212)

“(Hulāsa-ı beyit) Cāhil ile şoḥbet eyleme. Ve kendiñi andan ü anı senden ba'id kıl. Zirā çok 'ālim u 'ākıl vardır ki cāhil ol kimesnedir ki 'akāyid-i islāmiyeyi teşhīḥ eylemeye ü şarā'it-i dīniyesini bilmeye ü 'ālim daḥī anıñ zıddidir.” (s.10)

c. Bazı kelimelerin Farsça karşılıkları verilmiştir.

Fārisī'de kürm dirler. (s. 402)

Fārisī'de pişehāne dirler. (s. 401)

Fārisī'de keşş, pāvāz-pāy, efzār, pālīk, şem ve sâ'ir isimleri vardır. (s. 145)

Fārisī'de genc dirler. (s. 239)

d. En son kısımda beyitlerin manzum açıklamasını vermiştir.

“Cihād ü şevk ile sa'y eyle olma ḡaḡlet üzre

Ki, 'uḡbāda peşīmān ola her kim ola kāhil” (s. 412)

“Biz ol ḡavmiz ki, ceng olmaz bize 'ār ü ḡicāb el-ḡaḡ

Sinān ü seyḡden yoḡdır ḡazer çünki Hudā ḡāris” (s. 126)

4. Şerif Murtaza'nın eserini temel almıştır. Diğer kaynaklarda geçtiği şekilleri de yazmıştır.

“(Ḳad tereknā) daḡī nūşḡadır.” (s. 203)

“(Arvet) Ḳandırdı demekdir ki, helākdan kināyetdir. Vāv'ın yerinde dāl'le ardet daḡī nūşḡadır.” (s. 207)

“Ve ba'z-ı nūşḡada (fī aḡlihimdir).” (s.7)

“Ba'zı nūşḡade mısra'-ı evvel ('Ayn) “Ve ḡadru külli emri'n mā kān yuḡsinühü” der.” (s. 9)

5. Konunun anlaşılması için ve daha geniş açıklama için ek bilgiler vermiştir.

Beytin şerhini açarken bazen konu daha iyi anlaşılın veya gerekli gördüğü bilgileri vermek için “fa'ide, nāfi, nükte, ḡarībe, mühimme, lāzıma, kıssa, zeyl, nādire” gibi tabirleri verecek açıklamalara başlıyor. Kullanmış olduğu tabiri vereceği bilgiye göre yazmıştır. Mesela, konunun daha iyi anlaşılması için verilmesi gereken tarihi bir olayı ve kıssayı anlatacaksa “kıssa” tabirini, konunun anlaşılması için gerek olmayan ama önemli gördüğü ve konu ile ilgili bir bilgiyi verirken “fa'ide” tabirini kullanmıştır.

“(Nāfi) Kūfe'de veyā Başra'da Ḥazret-i Nāzım'ın ḡāmişdan binā eylediḡi mesciddir.” (s. 323)

“(Fā'ide) Mevlānā Ḥafīd, Mecmu'a'sında dir ki, şar' ruḡānī oldıḡı gibi cismānī daḡī olur. Zīrā, Kitābı'l-Eheviyye'de Ebikrāt taşrīḡ ider ki, “cereyānı olmayan şuyuñ muḡzirreti vardır.” deyü sebeb oldıḡı illetleri irād zeylinde dir ki, “aḡıbbānıñ ilāc eyledikleri, şar' daḡī mā-i rākid vāḡıḡdan peydā olur.” (s. 336)

“(Nükte) Bu beytde kütüb-ı münzile-i semāviyyeden Tevrāt ve Zebūr ve İncıl'de daḡī Ḥazret-i Risālet 'Aleyhi't-Taḡiyye Cenābları'nıñ Zikr-i Cemīlleri olmasına işāret vardır.” (s. 117)

“(Mühimme) Yemîn luğatde kuvvetdir. Ve şer’de nām-ı Hudā-yı zikir ile haberini takviyye ve cezāyi şarîla ta’lîkdir. Üç nev’dir. (Biri) Ğamûsdir ki, kaşden kezbe yemîndir.” (s.126)

6. Kur’ân-ı Kerîm’den ayetler vererek şerhini desteklemiştir.

“(Laḳad naşarakümüllāh bi’Bedrin ve entüm ezilletün²) kerîmesi manṭûkunca imdād-ı ma’nevî ile düşmeni mazhâr-i kahr ü sitîz eyledigin beyân-ı kaşd ile vârid olan eş’ârdendir.” (s. 445)

“(Laḡûb) Zammıla zaḥmet ü meşakkat ki, lafz-ı Kerîm’de (Vemâ messenâ min lügûbî³) gelmiştir.” (s. 481)

7. Şerhini desteklemek için Hadisler kullanmıştır.

a. Kutsi Hadisler

“(Lā yezālū ‘abdî yetekarrübü ileyyā) Hadîs-i kudsiyyesi fî’c-cümle anı ifāza ider.” (s. 382)

“(Enā ‘inde zannî ‘abdî bî) Hadîs-i Kudsi’yi beşâret-resân dil-bendân muṭâlibdir.” (s. 418)

b. Peygamberimize ait Hadisler

“(Seyid Raḥîm) Haḳ Ta’âlâ’dır. (EL-Seyyidü hüvellāhü) Hadîs-i Şerîf’iyle itlâkı câ’izdir diler.” (s.418)

“Haḳlarında (EL-Esed cersûmetü’l- ‘Arab) Hadîs-i Şerîf’i varid olmuştur.” (s.130)

8. Üç dilde şiirler kullanmıştır. (Türkçe, Arapça ve Farsça)

a. Türkçe

“Bābā efendi dimekle ma’ruf Şeyḫ Maḥmūd Rızāyi dimişdir ki, elḥāk bābā naşihidir.

Ecel şāh-bāzi her şahsıñ huzûrını uçurmuştur

Ölüm derdi cihân ḥalkın bu dünyâdan göçürmüştür.” (s. 85)

b. Arapça

“Mecnûn dimişdir ki:

Amurru ‘alâ cidâri diyâr Leylâ

Uḳabbilu zâ’l-cidâri ve zâ’l-cidārâ

Ve mā ḥubbu’d-diyâri şağafne ḳalbî

Ve lakin ḥubbu men sekene’d-diyâra ” (s.13)

c. Farsça

“Ḳutbü’l-Ebrâr Ferîdü’d-dîn ‘Aṭṭâr, Eş-Şeyḫ Muḥammed Bin İbrahîm Ḳaddese Sirrehü Er-Raḥîm Cenâbları, İlâhî nâmelerinde bu şi’ri tazmîn idüb buyurur ki,

Ze meşriḳ tâ be mağrib ger amamest

Emîri’l-mü`minîn Haydar temāmest

² Al-i İmran suresi, ayet, 123

³ Et-Tur suresi, ayet, 23

Eger 'ilmeş şeddî bahri muşavvar
Derû yek kaṭre budî baḥr aḥḍar
Çû hiçeş ṭāket minnet nebūdî
Zi himet geşt müzd-ver cühūdî
Kesi güfteş çerā gerdi ber āşüfte
Zebān be-güşād çün tiğ ü çenîn güft" (s. 420)

9. Üç dilde atasözlerini kullanmıştır.

a. Türkçe

"*ev alma koñşu al dimişler.*" (s. 423)

b. Arapça

"*El-kanā 'atün kenzün lā yefnā mefhūmiüne imādır ki, kanā 'at kısmet-i ezeliyye rızādır.*" (s. 337)

c. Farsça

"*Bisyār sefer-bāyed tā puḥte şeved ḥāmī. Zirā, diyār-ı uḥrāya sefer eylemekde niçe fā'ide-i 'adīde-i 'ā'ide vardır.*" (s. 170)

10. Başka müelliflerin kitaplarından alıntılar yapmıştır.

Seyid Şerîf, Şerḥ-i Mevākıf'da dir ki: "Huvārızım Luḡatı'nda sâkin ile ibtidâ mümkündür. Lakin 'Arab'da 'adet olmuştur. Anınçün mer'e lafzına ba'zan hemze idḥāl iderler." (s. 9)

11. Önemli şahsiyetlerin sözlerinden faydalanmıştır.

"*Ḥazret-i Zî'n-Nüreyn raḍiyallāhu 'anhu buyurmuştur ki (mā teḡanneytu ve mā temenneytu muz eslemtü) ya'nî şerefyāb islam olalden beri her mādde selb ve celbden birin terciḥ ve taḳdīm eylemedim.*" (s. 21)

12. Dualara yer vermiştir.

"*Semî'i 'd-du 'ā' olan Mücîb Ta 'ālā ol günde du 'āyı kabûl ider.*" (s. 28)

"*Raḥimallāhu li 'men semî'a ve 'dde'a kemā va 'ā*" (s. 36)

"*Raḍvānullāhi 'Aleyhüm Ecma 'în.*" (s. 222)

13. Bazı şiirlerin ne amaçla veya kime hitaben yazıldığı belirtmiştir.

"*Bu şi'r, Mu 'āviye 'niñ 'Abd-i āzād-gürdesi olan Ḥarîs'i ḳatlı eyledikde aña ḥiṭāben şādır olmuştur.*" (s. 123)

"*Bu ḳıṭ'a Ḥazret-i Zî'n-Nüreyn'e ḥiṭāben şādır olmuştur.*" (s.136)

"*Bu şi'r Şıffîn Aşḥābına ḥiṭābdır.*" (s. 150)

14. Adı geçen yerler hakkında bilgiler vermiştir.

"*(Ḥaṭ) Yemāme'de bir maḥaldır ki mızrāḳlarıñ a 'lāsı aña nisbet olunur.*" (s. 121)

"*(Bedr) Beyne'l-Ḥarameyn bir maḥal veyā anda olan ḳuyunuñ nāmı ki, ābār-ı şe-hîredendir.*" (s. 201)

15. Adı geçen şahıslar hakkında bilgi vermiştir.

“(İbn) Mef’ûldir. İsmi Talha’dır. Pederi, Ebu Talha’dır. Bu sebebdan Talha Bin Ebî Talha dinür ki, ‘Abduluzza Bin ‘Abdudâr Bin Kuşay’dır. Nesebi, ‘imâd-i neseb-i Nebvî’ye Kuşay Bin Kılâb’da mülâkîdir. Lâkin bu gazâ-yi Uhud’de ‘alemdâr-ı müşrikîn idi.” (505)

16. Adı geçen kabileler hakkında bilgi vermiştir.

“(Ezdü) Takdîm-i mühmele ile Yemen’de bir kabîle ismidir.” (s. 129)

17. Ebcad hesabı ile açıklamalar yapmıştır.

“Zîrâ Muhammed ism-i şerîfîniñ beyinesi yüz otuz ikidir. Kalb dağî 132 anıñla hem ‘adeddir ki, Kalb-i Kur’ân (Yâsîn)dir kalb-i İslâm 132 ile şemârîdedir.” (s. 555)

“Meşelâ evvel âhâde bir 1 ve evvel ‘aşârete 10 ve ibtidâ’ mi’âte 100 ve elf dördünci mertebeye müşirdir. Yüz ‘aded mertebesinden biñe nakliyle tekrar i’tibâr lunsâ 1211 hayrât ‘adedine işâret olur ki, maqlûbi târihtir.” (s. 484)

“Bir dağî terekķide 900+100= 1000 gayn netîce olur ki, elfdir. Cümle hurûf ba’da’z-zuhûr âhirinde yine evveline devr ider ki, yigirmi sekizdir.” (s. 327)

Sonuç

Müstakimzâde, eserde önce beyitlerin Arapça’sını yazmış. Daha sonra kelimelerin sözlük manalarını vermiştir. Dilbilgisi bakımından açıklamalar yapmıştır. Bazı kelimelerin i’rabını yapmıştır. İyi seviyede dini bilgiye sahip olan Müstakimzâde açıklamalarını Kur’ân’dan ve Hadisler’den desteklemiştir. Üç dilden şiirler, atasözleri ve özdeyişler kullanmıştır. Arap edebiyatına hâkim olduğu gibi verdiği Farsça şiir ve özdeyişlerle Fars edebiyatına da hâkim olduğu belli olmaktadır. Türk, Arap ve İranlı müellif ve önde gelen şahsiyetlerin eserlerinden faydalanmıştır. Arapça beyitleri şerh ettikten sonra o zamanın anlaşılır Osmanlıcasıyla beyitlerin manzum tercümesini vermiştir. Eserini, “zeyl, faide, nükte, mühimme, nâfi” gibi ifadelerle tarihi olaylarla, dini kıssalarla ve vermek istediği mesajlarla zenginleştirmiştir. Müstakimzâde’nin eseri tarih, yıldızlar, sihir, Arap büyükleri, Arap aşiretleri, hacamat, insan vücudunun unsurları, savaşlar, madenler, hayvanlar, meydan okumalar, şehirler gibi birçok zengin konuları içermektedir.

KAYNAKLAR

- Arslan, A. T. (1996, Temmuz-Aralık). Arap Gramerinde İki "Avamil" Risalesi VE Bunların Mukayesi. İlam Araştırma Dergisi c. I, sy. 2, 161-176.
- Ceylan, Ö. (2000). Tasavvufi Şiir Şerhleri. İstanbul: Kitabevi.
- Ceylan, Ö. (2020, 02 17). Şerh. TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/serh#6-turk-edebiyati> adresinden alındı
- Diclehan, Ş. (2015). Hz. Ali Divanı. İstanbul: Derin Yayınları.
- Öztahtalı , İ. İ. (2011). Şerh Geleneği Ve Lâmi’î’nin Şerh-İ Dibace-İ Gülistan’ı. Türklük Bilimi Araştırmaları, <<https://dergipark.org.tr/en/pub/tubar/issue/16970/177307>>, 293-302.
- Sadeddin, M. S. (1839). Şerh-i Dîvân İmâm ‘Alî El-Murtaza. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2780.
- SâMî, Ş. (1899). Kâmûs -i Türkî. İstanbul: Dar-ı Sa’âdet ve İkdâm Matbaası.

- Tahir, B. M. (1975). Osmanlı Müellifleri (Cilt 1). İstanbul: Meral Yayınevi. 17 02, 2020 tarihinde [https://archive.org/details/OsmanlMMellifleri1.Cild-BursalaMehmedTdhirEfendi/ page/n1/mode/2up](https://archive.org/details/OsmanlMMellifleri1.Cild-BursalaMehmedTdhirEfendi/page/n1/mode/2up) adresinden alındı
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilatı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yazar, S. (2011). Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği, 1-2,. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.: Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Yılmaz, A. (1991). Müstakimzâde Süleyman Sadeddin'in Hayâtı, Eserleri ve Mecelletü'n-nisâb'ı. Ankara: Basılmamış Doktora tezi, s. 72.
- Yılmaz, A. (2020). Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi. T. İ. cild içinde, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustakimzade-suleyman-sadeddin> (s. 113-115). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.